

СОЦІАЛЬНІ ГРУПИ СУЧАСНОГО СЕЛЯНСТВА

У статті розглядається процес соціальних перетворень в українському селі. Проаналізовано основні напрямки соціальних трансформацій в контексті реформування системи соціально-економічних відносин у державі. Було розглянуто види соціальних груп селянства, зокрема, особисті підсобні господарства як форму соціально-економічних відносин на селі. Наголошено, що на даному етапі на селі триває соціальна реструктуризація, де колгоспне селянство втрачає місце головного структуроформуючого елемента в сільській спільноті.

In article the question of social transformations in the Ukrainian village is considered. The main directions of social transformations in the context of reforming of system of the social and economic relations in the state are analysed. Types of social groups of the peasantry, in particular, personal subsidiary farms as a form of the social and economic relations in the village were considered. It is noted that this stage in the village social restructuring where the collective-farm peasantry loses a place of the main strukroformuyuchy element in rural social structure proceeds.

Ключові слова: село, соціальні групи, ринок земель, власники земельних паїв, фермери, соціальна структура.

Ключевые слова: село, социальные группы, рынок земель, владельцы земельных паев, фермеры, социальная структура.

Keywords: village, social groups, land market, owners of land shares, farmers, social structure.

Системна трансформація українського суспільства стимулює суспільствознавців до вдосконалення їх наукового інструментарію як теоретичного, так і прикладного спрямування. Сучасна реальність ставить соціологів перед необхідністю розроблення таких напрямків розгляду складових суспільства, насамперед його соціальних груп, котрі давали б змогу диференційовано оцінювати роль і місце в суспільстві кожної з них, фіксувати чинники усталеності, що надають цим групам якісної визначеності, виділяти індикатори, за допомогою яких можна визначати внутрішні зміни в їхньому середовищі за умов вже згаданої системної трансформації суспільства.

Аналіз принципів аграрної реформи і конкретно подієвого перебігу її реалізації подано у працях українських економістів [Онищенко, 2006, Юрчишин, 2009, Касьянов, 2007,

Бабенко, 2013] і соціологів [Ван Ата, 2001, Гончарук, 2001, Іваненко, 2007, Якуба, 2007, Прибиткова, 2009].

Зміни, яких зазнала в 1990 - 2000-х роках сільська соціальна структура, відбилися на всіх соціальних групах сільського населення. Одним з найбільш неоднозначних соціальних процесів цього часу стало розпад класу колгоспного селянства, який за радянських часів складав основу соціальної організації на селі. Головною причиною цього процесу стала проголошена ліберально-демократичною владою політика реорганізації колективних господарств радянського типу і поява сільськогосподарських підприємств, що базуються на нових відносинах власності. Відомо, що соціальна природа колгоспного селянства визначалася соціалістичним способом виробництва. В його основі лежала колективна власність на засоби виробництва і продукцію, а також колективну працю. Дана трансформація і модернізація аграрних відносин в країні прагне до виправлення допущених помилок та використання позитивного досвіду в старій системі.

На даний час сільськогосподарське виробництво на Україні ґрунтується на різних типах власності: державної, муніципальної; приватної (індивідуальної, спільної сумісної та спільної часткової). Стала більше враховуватися двоїста соціально-економічна природа селянина, який з одного боку, може бути власником, а з іншого - трудящим. Ця особливість селянства ріднить його з іншими соціальними групами - підприємцями, робітниками [1].

На селі багатоманітність нових соціальних утворень («підприємець», «найманий робітник», «менеджер» і т. д). Дещо менше, але і там відбувається внутрішня диференціація. Сучасна сільська дійсність являють новий соціальний портрет селянства. Для того щоб осмислити трансформацію селянства, необхідно пригадати його деякі основні характеристики, які дозволяють виділити селянство з інших соціальних груп. По-перше, селянство, відрізняється від інших соціальних груп характером своєї господарської діяльності. Його основним заняттям є землеробство, тобто, виробництво сільськогосподарської продукції. По-друге, селянству притаманний особливий соціопросторовий і соціокультурний вимір, оскільки селянство локалізовано в сільській місцевості, воно протиставляє себе місту, зберігає культурні та побутові традиції, багато в чому втрачені міськими жителями, взагалі соціальними групами урбанізованого суспільства. По-третє, селянство являє собою особливий соціальний клас, тобто воно відрізняється від інших великих соціальних утворень за місцем в системі суспільного виробництва, по відношенню до засобів виробництва [7].

Отже, першою суттєвою рисою селянства здавна є виробництво сільськогосподарської продукції. Що стосується форми організації сільськогосподарської

діяльності, то вона завжди мала конкретно-історичний характер, обумовлений типом суспільства, панівними в ньому громадськими відносинами. З ліквідацією радянської влади і соціалістичних відносин на селі (як в місті і промисловості) відбулися кардинальні зміни. Після реорганізації колгоспів (фактичного розпуску), земля, що належала їм була поділена між колишніми колгоспниками на земельні паї. Що стосується нових організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств, то вони в більшості представляли собою об'єднання власників земельних паїв в різних варіаціях.

Отже, на початковому етапі реорганізації (початок 90-х рр. ХХ ст.) на селі в основному утворювалися товариства з обмеженою відповідальністю. Пізніше стали активно формуватися сільськогосподарські виробничі кооперативи (середина 1990-х рр.), - по суті, аналогічні колишнім колгоспам. На початку ж 2000-х років знову широко стали поширюватися товариства з обмеженою відповідальністю. Сьогодні в Україні в аграрному секторі фахівці виділяють три основних категорії підприємств: великі сільськогосподарські підприємства, господарства населення, селянські (фермерські) господарства. Відповідно в них зайняті різні соціальні групи сільського населення. Соціально-класова структура на селі сучасними дослідниками характеризується наступним чином:

1) «новий селянський прошарок», що складається з незалежних дрібних приватних земельних власників;

2) «нове колгоспне селянство», що складається з колишніх державних сільськогосподарських робітників і колгоспників, які добровільно об'єдналися на основі середньої і великої колективної земельної власності для спільної праці та розподілу часток;

3) сільськогосподарські підприємці (фермери, орендарі і т. ін.);

4) сільськогосподарські наймані працівники, зайняті в приватному секторі [4,12].

Розглянемо двадцятилітню динаміку чисельності самозайнятих. Перші відомості про 125 тис. «зайнятих індивідуальною трудовою діяльністю», що становила на той час 0,6% усіх зайнятих, з'явилися ще 1989 року [Народне господарство УРСР, 1990: с. 72]. У статистичній звітності категорія «самозайняті», яка визначалась як «особи, зайняті індивідуальною трудовою діяльністю без залучення постійних найманих працівників», з'явилася у 1990 році. За період офіційної реєстрації Держкомстатом України її частка серед зайнятого населення постійно зростала – із 7,8% у 1999-му до 17,4% у 2012-му, тобто група самозайнятих за тринадцять років зросла у 2,5 рази (табл. 1). Очевидні коливання частки цієї категорії серед усіх зайнятих пов'язані як із неодноразовою зміною методології вимірювання, так із зі зміною економічних умов для її відтворення [11,15].

Динаміка зайнятого населення України за статусами зайнятості. 1995- 2012,%

<i>Статус зайнятості</i>	1995	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009	2012
Наймані працівники	89,6	83,7	91,2	89,3	87,6	81,8	80,7	81,5	81,2
Роботодавці	-	-	-	1,0	1,3	0,9	1,0	1,0	1,0
Самозайняті	10,2	16,0	7,8	8,5	9,6	16,8	17,9	17,1	17,4
Безкоштовно працюючі члени сім'ї	0,2	0,3	1,0	1,2	1,5	0,5	0,4	0,4	0,4
Усього, тис. осіб	24125	23756	19948	20238	20555	20680	20905	20192	20354

Джерело: Дані держкомстату України на сайті МОП: <http://laborsta.ilo.org/applv8/data/c9e.html>. Від 1995 до 2000 року дані щодо роботодавців включені в категорію само зайнятих.

Доповнюючи цю класифікацію соціально-класової структури сучасного селянства, в ньому можна виділити ряд таких соціальних груп:

- 1) Працівники сільськогосподарських підприємств (капіталістичного типу);
- 2) працівники сільськогосподарських підприємств (некапіталістичного типу);
- 3) фермери;
- 4) «Самозайняті» (ті, що ведуть домашнє господарство з використанням виробленої продукції всередині родини);
- 5) «Самозайняті» (ті, що ведуть домашнє господарство з метою реалізації продукції на ринку).

Вище наведена класифікація належить відомому досліднику В.В. Паціорковському, яким було запропоновано нову типологію сільськогосподарських підприємств, засновану на їх функціях в сучасному аграрному виробництві [4,15].

Ми приймаємо багато положень В. В. Паціорковського, але разом з тим, не погоджуємось з низкою його тверджень. Так, В. В. Паціорковський виділяє дві великі групи сільгосппідприємств: «капіталістичні» і «псевдокапіталістичні». На наш погляд, типологія В.В. Паціорковського, заснована на поділі всіх господарств на дві групи в залежності від їх включеності в ринкові відносини, недостатньо чітко визначає відмінності господарств між собою всередині даних груп і не дозволяє виявити відмінності виробників, зайнятих в цих

господарствах.

До першої групи він відносить: агрохолдинги, часткові підприємства, фермерські господарства та товарні домогосподарства. В цілому це ті види господарств, які змогли пристосуватися до ринкових умов. До другої групи - «псевдокапіталістичних» підприємств - В. В. Пацірковський відносить так звані «консенсусні» і «змішані» колективні підприємства, дрібнотоварні і споживчі домогосподарства, не орієнтовані на ринкову економіку. Погоджуючись в цілому із запропонованою В. В. Пацірковським типологією, коротко розглянемо особливості підприємств цих груп [4,17].

Так, агрохолдинги представляють із себе великі структури, які з комплексу підприємств, виробляють, переробляють та реалізують сільськогосподарську продукцію. У розряд «пайових підприємств» входять колективні підприємства різних видів: АТ, ЗАТ, ТОВ, ТОВ й СПК, які були організовані на базі колишніх колгоспів і радгоспів. В них принцип часткової приватної власності послідовно реалізований по всій вертикалі виробництва, від окремих виконавців до апарату управління. Фермерські господарства, ототожнюються в офіційних джерелах з селянськими, являють собою відокремлені приватні господарства, метою яких є підприємницька, по суті, діяльність [5,123].

Наступний вид підприємств «капіталістичної» групи - це так зване «товарне домогосподарство», яке має на увазі звичайне дрібнотоварне виробництво, що організовується на невеликих подвір'ях громадян. У другу групу - «псевдокапіталістичних» підприємств, за В. В. Пацірковським, входять як великі колективні, так і дрібні господарства. При цьому вони різняться між собою не стільки за величиною, скільки за рівнем рентабельності і частці в загальному обсязі виробленої сільськогосподарської продукції. Головне, що їх об'єднує - це суміщення соціалістичних і ринкових механізмів, методів і форм. На наш погляд, для того щоб розрізнити соціальні групи сільськогосподарських виробників необхідно керуватися наступними критеріями: по-перше, це організаційно-правова форма господарства, в яких працюють сільські жителі, по-друге, мета їх сільськогосподарської діяльності, по-третє, розмір господарства і його ресурсів, по-четверте, методи керівництва та організації виробництва, по-п'яте, соціально-психологічні установки, мотивація трудової діяльності у виробників сільгосппродукції, тобто, сучасних селян [5,125].

Запропонована нижче типологія поєднує в собі об'єктивні і су'єктивні характеристики, серед перших - організаційно-економічні параметри господарств, до других відносяться ціннісні установки членів господарств, що визначають спосіб, стиль господарювання. Поєднання даних параметрів в тих чи інших варіаціях говорять про орієнтацію господарств та працюючих в них сільських жителів на один з соціально-

економічних укладів, існуючих сьогодні в Україні. До господарств капіталістичного устрою відноситься частина великих колективних господарств, фермерські господарства; інша частина колективних господарств зберігає соціалістичний уклад, а сімейні господарства представляють дрібнотоварне виробництво.

Залежно від поєднання цих ознак можна виділити наступні групи сільськогосподарських підприємств та працюючих в них виробників:

- капіталістичні господарства нових організаційно - правових форм, метою яких є велике сільськогосподарське виробництво. Вони зазвичай володіють великими матеріальними ресурсами, широко використовують ринкові методи організації виробництва. працівники цих підприємств - представники групи працівників сільгоспідприємств (капіталістичного типу);

- колективні господарства, метою яких також є велике сільськогосподарське виробництво. Вони володіють значними матеріальними ресурсами, поєднують у своїй діяльності використання ринкових і соціалістичних методів організації виробництва. У соціальному плані зайняті відносяться до групи працівників сільсько- господарських підприємств;

- фермерські господарства, метою яких є сільськогосподарське виробництво. Вони володіють різними за обсягом матеріальними ресурсами, використовують ринкові методи керівництва та організації виробництва. Представники цих господарств входять в соціальну групу фермерів;

- «сімейні господарства», оформлені як ОПГ. Їх метою є сільськогосподарське виробництво, яке є основним заняттям членів родини. Ресурси цих господарств обмежені землею і працею членів сім'ї, але господарства використовують ресурси колективних господарств, неформальні канали. Організація виробництва - змішана. Члени цих сімейних господарств входять в групу «самозайнятих», орієнтованих на ринок. Сільськогосподарське виробництво часто є вторинним по виду зайнятості членів сім'ї, Діяльність членів цієї групи дозволяє віднести їх до групи «самозайнятих», орієнтованих на внутрішньосімейне споживання [5,130].

Розглянемо особливості кожної з названих соціальних груп сільського населення, які багато в чому обумовлені специфікою підприємств, в яких вони працюють.

Перша соціальна група, як було зазначено вище, - це працівники сільськогосподарських підприємств, базою для формування даної соціальної групи стало колгоспне селянство. Особливість же інституціоналізації цієї соціальної групи полягає в тому, що, порівняно з іншими соціальними утвореннями, вона глибше включена в ринкові

відносини. Саме це визначає більш глибокі зміни соціальної природи її представників.

Соціально-психологічний портрет представників названої соціальної групи містить риси, які свідчать про те, що їх система цінностей - нова для нашого суспільства. Вона включає в себе норми капіталістичного суспільства: досягнення особистих цілей, конкуренцію та ін. Сучасні дослідники, вивчаючи провідні тенденції в розвитку української соціальної структури в пострадянський час, відзначають, що модифікаційні процеси цього періоду привели до реального виникнення нових класово-соціальних спільнот: власників і найманих працівників. Останні становлять в Україні, як в інших країнах світу, основну частину населення, диференційовану по секторам зайнятості, професійної та галузевої належності, регіону проживання. Для прикладу, на даний час в Центральному регіоні (Вінницька, Черкаська, Кіровоградська та Дніпропетровська області) країни працівники сільськогосподарських підприємств складаються із пайових власників, частина - працює на основі трудового договору за наймом. Наростання тенденції на більш чіткий розподіл цієї групи на власників і найманих працівників тягне за собою надалі нові структурні зміни.

Друга соціальна група – це працівники, зайняті в сільськогосподарських підприємствах групи – колишні члени колгоспів і радгоспів. У них відносно невисокий освітній рівень. Особисті та професійні якості членів господарств є для представників цієї соціальної групи важливішими, ніж економічні і юридичні закони, раціональна організація виробництва. Включеність в ринок у сільськогосподарських працівників підприємств «некапіталістичного типу» значно нижче, ніж у представників першої групи, що відбивається на їх соціально-психологічному портреті. Важке пристосування до сучасних умов спричинило у представників названої групи досить низьку задоволеність життям і песимістичне ставлення до майбутнього. Нижче наведені дані статистичного щорічника України про склад працівників фермерських господарств у 2013 році (табл. 2).

Таблиця 2

Склад працівників фермерських господарств у 2013 році

	Усього	У т.ч. жінки
Чисельність працівників усього	100241	26287
У тому числі		
Членів фермерського господарства	41051	10389

Найманих працівників	59192	15898
З них постійних	46538	12560

*Джерела: Статистичний щорічник України за 2012 рік. – К., 2013. – С. 392.

Третя група, що входить до складу сучасних сільськогосподарських виробників - це фермери. Фермери неоднорідні всередині своєї групи, це відобразилося, зокрема, в класифікації, запропонованої В.В. Паціорковським, Так, він виділяє наступні групи фермерів:

1) «фермер-купець», тобто, власник земельної ділянки, який самостійно не обробляє землю, а застосовує або найману працю, або здає землю в оренду;

2) «фермер-селянин», в якому поєднуються власник і працюючий. Маючи невелику ділянку землі (30-40 гектарів), складену із земельних паїв родичів, такий фермер обробляє його силами своєї сім'ї, має в своєму господарстві багато худоби;

3) «номенклатурний фермер», тобто, власник земельного паю, який не має на нього офіційного права. Зазвичай це – чиновник місцевої адміністрації, який оформив у власність землю через підставних осіб або родичів і створює їм, використовуючи своє службове становище, сприятливі умови для отримання кредитів, техніки та збуту продукції;

4) «фермер-найманець» - тобто, людина, що не займається сільським господарством в цілому для отримання продукції, а здає в оренду сільськогосподарську техніку, що працює за наймом на вигідних умовах (до 30 відсотків врожаю і т.ін.);

5) «фермер-капіталіст» - це сільський підприємець, цілеспрямовано займається своїм господарством, поступово розширює своє виробництво, земельні площі і т.д. Діяльність фермерів-капіталістів часто починається з переробки сільгосппродукції, а потім розвивається у виробництві на власних (або орендованих) землях.

Соціологи пояснюють диференціацію всередині групи фермерів відсутністю єдиних цілей у створенні фермерського господарства, неоднаковими орієнтаціями на методи виробництва сільськогосподарської продукції, відмінностями в стилі життя, ціннісних орієнтаціях. Однак в цілому поява фермерства, на думку деяких дослідників, свідчить про «зміну парадигми організації соціального життя», переході від «соціалістичної» інтеграції людей до інтеграції ринкового типу, з поворотом в сторону демократичних цінностей» [5,133].

Ще однією важливою особливістю фермерства є те, що, на відміну від інших соціальних груп сільського населення, зайнятих в аграрній сфері, воно володіє більш

широкою соціальною базою формування. Частина фермерів - це не лише колишні колгоспники. Серед них є вихідці з міста, колишні робітники і службовці. Як правило, такий контингент фермерів має і більш високий освітній рівень. В силу характеру своєї діяльності та освіти фермери приділяють більше уваги правовій базі з своєї господарської діяльності, раціональної організації праці, ніж представники інших, соціальних груп. Фермери, які зберегли свої господарства протягом соціально-економічних останніх десяти - п'ятнадцяти років, демонструють найбільшу впевненість в майбутньому країни і українського села, а також задоволеність від своєї роботи. Фермери, що займаються прибутковим господарством, як правило, орієнтовані на напружену працю, а також високі доходи, рівень життя, якнайповніше задоволення своїх потреб. Розвиток фермерства в пострадянській Україні показало, що прихід в фермерство для багатьох людей був обумовлений вірою в демократичні ідеали. Тому певна частина фермерства, на відміну від інших соціальних груп, підтримує «егалітарно-демократичний» стиль життя.

Порівнюючи динаміку чисельності працівників у фермерському господарстві із 2000 - го по 2013 рік спостерігаємо збільшення кількості працівників у 0,5 раза, хоча 2005 рік демонструє найбільшу кількість – 133634 працівників (табл.3).

Таблиця 3

Чисельність працівників у фермерських господарствах у 2000-2013 рр.

	2000	2005	2009	2011	2012	2013
Чисельність працівників - усього	71504	133634	102795	98400	99858	100243
З них жінки	25294	44727	28326	26894	26581	26287
Частка жінок у загальній чисельності працівників %	35,4	33,5	27,6	27,3	26,6	26,2
Чисельність працівників у розрахунку на 100 га сільгоспугідь	3	4	2	2	2	2

- Джерела: Статистичний щорічник України за 2012 рік. – К., 2013. – С. 392.

Четверта група - це так звані «самозайняті», провідні товарні господарства. Їх число офіційно не зареєстровано, тому що вони зазвичай функціонують на базі особистих підсобних господарств. При відсутності стабільної роботи багатьох селян спіткав такий негативний наслідок, як зростаюча бідність сільського населення. Єдиним порятунком для сільського населення продовжувало залишатися ОПГ (особисте підсобне господарство). Проте останнє за відсутності офіційного статусу не забезпечувало населенню необхідних соціальних гарантій. Навіть Закон «Про особисті підсобні господарства населення», який звільнив селян від податків, не забезпечував їм правового соціального захисту. Оскільки соціально-економічна значимість ОПГ в існуванні і розвитку селянських господарств надзвичайно важливі, зупинимося на цьому питанні детальніше [5,134].

Насамперед розглянемо питання про відмінності особистого підсобного і селянського (у власному розумінні) господарств. Серед основних відмінностей цих господарств фахівці виділяють такі: право на землю, обсяги землекористування, використання земельної ділянки, рівень товарності, зайнятість власника ділянки. Подібність ОПГ та дрібного фермерського господарства полягає в низькому рівні продуктивності праці, незначному трудовому резерві, в їх напівнатуральному характері.

Разом з тим, крім негативного аспекту, зайнятість сільського населення в ОПГ впливає на розвиток деяких позитивних тенденцій: ОПГ сприяє набуттю навичок економного та ефективного господарювання на землі; ОПГ формує у сільського населення такі нові соціальні якості як діловитість, підприємливість, самостійність прийняття господарських рішень і повна економічна відповідальність за результати своєї роботи. Саме ці якості сприяють розвитку нових економічних відносин і необхідні при переході до ринкової економіки. Особливої уваги заслуговує також та частина населення сучасного села, що не реєструє зайнятість. Її зайнятість пов'язана з існуванням в сучасному селі так званого «чорного ринку» робочої сили. Дослідники зазначають, що цей «чорний ринок» влаштовує і роботодавців - фермерів і підприємців, і населення. Для перших він вигідний, тому що, дозволяє економити на соціальних відрахуваннях, на оплаті чорноробів; дає можливість більш економно використовувати дорогу кваліфіковану робочу силу; дозволяє використовувати дешеву працю на сільгосподарських роботах, що вигідніше, ніж застосування дорогих гербіцидів і техніки; дозволяє швидко набирати працівників, нехай і гіршої якості, в моменти, коли потрібно багато праці, і без особливих проблем замінювати одних працівників іншими [6,25].

Що стосується працівників, то їх це теж по-своєму задовольняє, оскільки тут оплата здійснюється готівкою та щоденно, таким чином, вирішується проблема одномоментного

виживання. До того ж на таку роботу можна виходити, а можна і не виходити - це ніша виживання для працівників з низькою кваліфікацією і дисципліною. Коротше кажучи, сьогоднішня ситуація на селі така, що неформальна зайнятість дозволяє селянам «виживати», але не більше, бо не піднімає загальний рівень добробуту сільського населення.

П'ята група - «самозайняті», що займаються господарством для використання сільськогосподарської продукції всередині сім'ї. Їх чисельність складно визначити в силу тих причин, які вказувалися при описі попередньої групи, але очевидно, що це - найчисленніша соціальна група в складі сучасного сільського населення України.

Дана соціальна група орієнтована на натуральне і напівнатуральне господарство, яке здійснюється силами родини. Так як діяльність представників цієї соціальної групи обмежена сімейними рамками, то їх діяльність досить автономна, не включена в народне господарство. Однак важливість сільськогосподарської діяльності для самого населення, підтримки його життя звертає увагу на цю соціальну групу. Сімейний характер відносин обумовлює збереження деяких традиційних рис у системі цінностей даної групи, далекій від норм буржуазного суспільства. При цьому низький рівень життя та споживання спричинив низьку задоволеність життям у членів цієї групи. У членів цієї групи несумісні життєві цілі та засоби їх досягнення. Отже, розглянуті вище групи сучасного селянства можна вважати його особливими соціальними типами. Це означає, що селянство сучасного села перестало бути єдиним і монолітним по своїй соціальній природі, як це було за радянських часів. Диференціюючись на окремі специфічні типи, воно проте має ряд спільних рис, притаманних селянству взагалі [6,27].

Реформи в аграрному секторі тривають в Україні вже майже двадцять років. За цей час селянство набуло досвіду, вражень та спостережень, аби оцінити втрати та здобутки різних учасників, що діяли у просторі ринкових та псевдоринкових реформ на селі. На їх думку щонайчастіше переможцями в нерівному змаганні за право бути незалежним власником стали керівники та спеціалісти колишніх реорганізованих колективних господарств, які найбільшою мірою скористалися результатами реформ на селі. Таку думку мають 56.8% українських селян. Щотретій з них (32.0%) вважає, що найбільші дивіденди від аграрних реформ здобули корумповані чиновники. Майже так само часто (30.1%) вони називають власників та керівників новостворених сільськогосподарських виробництв. Вдвічі рідше вдалося скористатися результатами реформ на селі, за оцінками наших народних експертів - сільських мешканців, орендарям земельних паїв та представникам бізнес-структур і комерційних посередників (відповідно 16.8% та 15.5% голосів на їх користь). Досить значна частка сільських жителів (11.7%) схильна віднести до гурту учасників, що вдало

скористалися здобутками реформ на селі, фермерів. Єдина страта, що не виграла від аграрної реформи на селі, - це рядові селяни, що є власниками земельних та майнових паїв. Лише 1.9% респондентів вважають їх успішними суб'єктами капіталістичної реформації аграрного сектору. Українські селяни відчують себе як завжди ошуканими. Аграрна реформа, про необхідність і доцільність якої нам розповідають вже багато років, не справдила їх сподівань. Більшість з них (53.8 %) вважає, що не слід ані продавати, ані купувати землю. Таких, хто дотримується протилежної думки, в 1.8 раза менше – усього 29.2%. Решта селян (17% або щостий з-поміж них) від оцінних суджень утримується [9,149].

Свідомість українського селянина в ХХ – ХХІ ст. неодноразово піддавалася соціально - економічній трансформації суспільства в цілому. Якщо в період соціалістичної культурної революції традиційна свідомість селянства довго чинила опір новим формам організації праці та побуту, то свідомість сучасного сільського населення дуже важко адаптується до норм нового суспільства. Це пояснюється тим, що в людській свідомості в цілому і в селянському менталітеті, зокрема, довго зберігаються уявлення, сформовані під впливом попереднього соціального досвіду. Тому, коли відбувається руйнування колишніх громадських зв'язків, свідомість продовжує якийсь час транслювати усталені норми.

Отже, визначення соціальних груп у соціальній структурі сучасного села базується на декількох ознаках: професійному, економічному, соціальному та ін. При цьому слід підкреслити, що відбувається певне взаємне переплетіння цих структур. Що стосується більш загального - соціального критерію як основи стратифікації, то він являє собою комбінацію таких об'єктивних і суб'єктивних ознак, як рівень доходів, професійно-освітній статус, позиція у владі, самоідентифікація і т. д. Таким чином, для аналізу сучасної соціальної структури села необхідна багатовимірна модель.

На даному етапі на селі триває соціальна реструктуризація. Колгоспне селянство, яке було в радянський час досить численним і однорідним соціальним класом, нині втратило місце головного структуроформуючого елемента в сільській соціальній структурі. Після ліквідації і реорганізації колективних господарств колгоспне селянство значно скоротилося за чисельністю. В той же час з'явилися нові організаційно-правові форми господарств та пов'язані з ними соціальні групи: члени селянських, фермерських, сімейних, кооперативних господарств. Крім того, з числа колишніх колгоспників утворилася відносно велика група «самозайнятих» працівників села, основним видом діяльності яких є сільськогосподарська праця.

Література

1. Гаврилко П.П. Пріоритети збереження трудового потенціалу сільських територій / П.П. Гаврилко // Ефективна економіка. – 2012. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1149>
2. Державна житлова політика України: проблема соціально-економічної ефективності: аналіт. доп. /О.А. Більовський. – К.: НІСД, 2012. С. 15
3. Земля – село – люди – реформа: збірник аналітичних матеріалів Експертного форуму з питань земельної реформи; м. Київ, 14 лютого 2012 року. – К.: Легальний статус, 2012 С. 14.
4. Збарський В.К. Особисті селянські господарства в становленні малих форм господарювання // Економіка АПК. - 2004. - №1, с 12-18.
5. Зміни соціально-класової структури суспільства в умовах його трансформації. – Х: Основа – 2007, 213с.
6. Липчук В.В., Курило С.М. Перспективи розвитку особистих господарств населення Економіка АПК. - 2001. - №3, с 24-32.
7. Михайлова Л.І. Особисті підсобні господарства населення: сутність, класифікація, ефективність // Економіка АПК. - 2001. - №7.
8. Пилипенко В. С., Титарчук М. О. Формування та поведінка «середнього» класу в сучасному українському суспільстві // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. - 2000. - № 492
9. Прибиткова І.М. Метаморфози колгоспного селянства в процесі капіталістичного реформації аграрного сектору в Україні / І.М. Прибиткова // вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. – 2009. - №844. – С. 147-153. – (Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства : методологія, теорія, методи).
10. Рубан Ю. Методологічні та методичні питання створення концепції розвитку сільського господарства. // ЕУ. - 2012. - №1. - С.50-54.
11. Симончук. О.В. Дрібні власники: конституювання соціального класу в сучасній Україні / Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2014. №4 – С.3-33.
12. Аналітичні матеріали Міністерства освіти. Електронний режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/education-reform/informatsijno-analitichni-materiali-pro-diyalnist-ministerstva-osviti-i-nauki-molodi-ta-sportu-ukrajini-1>